

4. Штейнзальц А. СОЦИОЛОГИЯ НЕВЕЖЕСТВА.: Израильский институт талмудических публикаций Институт изучения иудаизма в России. - 1997.
- 5.. Щерба С. П., Щедрін В. К., Заглада О. А.; Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; За заг. ред. С. П. Щерби. — К.: МАУП, 2004. — 216 с.
6. Моше бен Маймон, Путеводитель растерянных / Крит.изд. перевода Шмуэля ибн Тиббона с введениями и комментарием И. Эвен Шмуэля (Кауфмана), тт. 1--4. Иерусалим, 1935--1987.
7. Моше бен Маймон, Трактат о логическом искусстве / Изд. араб. текста, перевод на ивр. Й. Капах, комментарии М. Мендельсона, И. Сатановера, М. Коматиано, Х. И. Рота, М. Вентуры. Кирьят-Оно, 1997.
8. Мошебен Маймон, Мишне Тора, Кодекс Маймонида Пер. с ивр.: Синичкин Я. / Общ. ред: Горин Б. - М: Книжники, 2014
9. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. герменевтики: Пер. с нем./Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова.— М.: Прогресс, 1988.
10. Тора с комментарием Раши.: Пер. с ивр.: Фейгин А.; Гиссер И./ Общ. ред: Горин Б. язык: Русский, Иврит; - М: Книжники, 2012.
11. Интернет-версия издания: Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Институт философии РАН; Национальный общественно-научный фонд; Председатель научно-редакционного совета В. С. Степин. — М.: Мысль, 2000—2001. 2-е изд., испр. и допол. — М.: Мысль, 2010.

Ільїна Г. В. – кандидат філософських наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 1 (091):165. 18

МЕТАФОРА ЗОРУ У ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ ІДЕЇ БЛАГА ПЛАТОНА

Анотація. У статті досліджується проблема метафори зору і світла у філософії Платона у взаємозв'язку з ідеєю Блага. Показано, що «мислення поглядом», мислення через «бачення» є важливою складовою процесу пізнання і культури філософського мислення.

Ключові слова: візуальне мислення, метафора, метафора зору, відчуття, пізнання, ідея Блага, умоосягнення

МЕТАФОРА ЗРЕННЯ В ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТЕ ІДЕЇ БЛАГА ПЛАТОНА

Аннотація. В статье исследуется проблема метафоры взгляда и света в философии Платона во взаимосвязи с идеей Блага. Показано, что «мышление взглядом», «мышление через видение» является важной составляющей процесса познания и культуры философского мышления.

Ключевые слова: визуальное мышление, метафора, метафора взгляда, ощущение, познание, идея Блага, умопостижение.

METAPHORE OF SIGHT IN PHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF PLATO'S IDEA OF THE GOOD

Metaphors play a key role in philosophy. They are not just means of expressiveness, but a heuristic instrument that forms philosophical systems. Consequently, on the one hand, with the help of metaphors, philosophy is freed from excessive abstraction, directing thought into specific channel. On the other hand, metaphors form the means of figurative expressiveness, which does not offer an available, logically grounded theory. So there is a task to find out how the means of figurative expression are acting. We can find it in a well-known Plato's allegory of the cave. The "cave" represents the human nature with regard to its "enlightenment". People in the Cave use at least two senses, eyesight and hearing, as opposed to those in the sun watching the visible world.

Keywords: *visual thinking, metaphor, metaphor of sight, perception, cognition, the idea of the Good, intelligible.*

Постановка проблеми. У процесі пізнання в мисленні виникають «прогалини», які заповнюють аналогії, алегорії, приклади і метафори. Саме метафори стають способом, який допомагає висловлювати ідеї. Метафори у процесі пізнання і мислення виконують креативну, проєктивну і навіть трансформативну роль, оскільки вони розкривають зміст теорії засобами образного виразу. У тому числі зміст філософських концепцій. Метафори можна використовувати для розгляду будь-яких проблем. У цьому контексті особливе значення метафори набувають як інструменти візуалізації в творенні абстрактних понять: «Як правило, метафори використовуються для позначення виду бачення. Метафори відіграють ключову роль у філософії. Вони постають не просто засобами виразності, а, по суті, є евристичним інструментом, способом формування філософських систем. Отже, з одного боку, за допомогою метафор філософія звільняється від тягаря надмірного абстрагування, спрямовуючи думку в певне, сформоване уявою, русло. З іншого боку, метафори формують засоби образної виразності, які не забезпечує наявна, логічно обґрунтована теорія. Постає завдання виявити, як діють засоби образної виразності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення ролі та функціонального призначення метафор міститься в працях Р. Рорті, Дж. Лакоффа, М. Джонсона, К. Тербейна, Д. Коена, Р. Маґрітта та ряду інших. В історії філософії метафора використовується всіма видатними філософами, починаючи з Платона і закінчуючи мислителями-постмодерністами. Застосування метафор як способу обґрунтування ідей або теорій виокремлюють їх різновиди, пов'язані з можливостями зору.

Методологія. В основу дослідження накладено історико-генетичний підхід, який дозволив виявити основні засади формування метафоричного мислення. Системний аналіз дозволив дослідити сутність метафори зору, її взаємозв'язок з пізнавальними можливостями інтелекту.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності метафори зору в процесі її історико-філософського формування, починаючи з культури мислення епохи античності, насамперед філософії Платона.

Результати. У панорамі філософських метафор можна виокремити «візуальні» («окулярні») та «відеологічні» метафори. «Відеологічні метафори» формують певні образи, які візуалізують (відображають) в уяві певні мовні поняття, тоді як «візуальні метафори» пов'язані з візуальною чуттєвістю, мають візуальну природу, важливість якої для розуміння філософського знання та мислення вимагає подальшого розгляду. Слід зробити ремарку: досить часто «візуальними» називають метафори, які можна виявити у певних зображеннях. Наприклад, на картині «Канікули Гегеля» Рене Маґрітт зображує діалектику за допомогою двох предметів – склянки, яка «хоче бути наповненою водою», і парасолі, яка існує для того, щоб захистити від води. Таким чином, візуальна аналогія може бути прочитана метафорично –

зокрема, як інтерпретація суперечностей, закладених в людській натурі.

Разом із тим, поряд з терміном «візуальні метафори» існує поняття «пикторіальні метафори», які визначаються як «накладені одне на одне або злиті зображення двох різних об'єктів або дій, спрямованих на заохочення глядачів зробити висновок про неявний концептуальний зв'язок» [5, р. 25]. У зв'язку з більшою поширеністю терміну «пикторіальний», що розшифровується як «той, що відноситься до зображень», таке формулювання буде більш коректним. Хоча існують випадки вживання поняття «візуальна метафора» у тому ж, що і «пикторіальна» метафора, значенні.

Оскільки «візуальний словник» філософії визначений досить широко, то й сам процес візуальної метафоризації історії філософії можна знайти в цілому ряді ключових філософських концепцій. З одного боку, до них відносяться метафори, які апелюють до візуального сприйняття, іноді – до смислів візуального досвіду. А з іншого боку, традиційним є сприйняття філософської діяльності крізь призму візуальних метафор.

До ключових філософських метафор, які мають візуальну природу, можна віднести наступні: метафора зору як філософської діяльності; метафора сліпоти; метафора світла; метафора дзеркала. Існує також ряд інших візуальних метафор, похідних від названих. Інтерес викликає насамперед метафора зору у контексті її впливу на формування візуального словника філософії та взаємозв'язку із філософською діяльністю. Коротко «метафору зору» можна визначити як філософську діяльність: філософ постає глядачем, який спостерігає, тобто дивиться виставу, спортивну гру або релігійну церемонію.

Прикладом такого споглядання як філософської діяльності є відомий образ «Печери» Платона. Зазначимо, що у Платона присутня тенденція використовувати візуальні образи (наприклад, Сонця і Печери в шостій та сьомій книгах «Держави»), щоб проілюструвати рух розуму в сфері знання, і особливо описати остаточно одержання знання в термінах ясного бачення (наприклад, у «Бенкеті»). По-друге, в нього є схильність говорити про людину, яка володіє знанням, як таку, що дивиться на ідеї [6, р. 122].

Алегорія «Печери» Платона є одним із найбільш відомих образів західної філософії. Суть алегорії полягає в наступному: у печері заточені з дитинства люди таким чином, що не можуть повернути голову, вони бачать на стіні тіні від предметів, які проносять люди перед вогнищем, що горить перед входом у печеру. В'язні печери вважають, що ці тіні і є справжніми предметами. Але один з в'язнів звільняється, озирається і бачить вогнище, яке засліплює його і заважає йому зрозуміти, які об'єкти викликають тіні. Перемагаючи біль в очах від споглядання світла, в'язень виходить з печери, і дивиться на сонячне світло. Повертаючи повільно свої очі до сонячного світла, він спочатку бачить тільки тіні від речей, які він бачив раніше, але далі одержує можливість бачити людей та решта об'єктів. Нарешті, він одержує можливість дивитися на зорі та місяць вночі, а потім, звикнувши, нарешті може дивитися на саме сонце. І тільки коли він стає здатним дивитися на сонце саме по собі, він здобуває можливість судити про нього і про те, чим воно є. Коли після цього в'язень повертається до печери і починає розповідати про побачене, йому ніхто не вірить

Платонівська «печера» уособлює людську природу стосовно «просвіченості» та «непросвіченості». Люди, які сидять у Печері, використовують принаймні два органи відчуттів, зір і слух, на відміну від тих, хто перебуває на Сонці й спостерігає сферу видимого світу. Ті, хто це спостерігає, згідно Платону, володіють лише зором, і дивляться виключно на «видимий світ». Отже, в'язням Печери, скоріше за все, властиві всі відчуття, а не тільки зір. Завдяки органам відчуттів, люди бачать на стіні Печери тіні й чують відлуння вимовлених слів. Генеза тіней і звуків має наступну основу. Вогонь, від якого розповсюджується світло, люди не можуть бачити; вони прикуті так, що нездатні повернути голову, - сидять спиною до вогню і до світла. І там же, позаду них, проходить верхня дорога, огорожена невисокою стіною, яка відіграє роль ширми. За стіною «інші люди» проносять зображення предметів і

живих істот, зроблених з каменю і дерева. Ці речі відкидають на стіну печери тіні. Оскільки «інші люди» розмовляють, в'язні чують відлуння від їх розмов. Таким чином, в'язні не можуть бачити і чути нічого, крім тіней та відлуння. Самі ці імітації реальності вони і приймають за істину [1, 514 a-c].

Алегорія «Печери» постає в тісному зв'язку з ідеєю «Блага», яка складає основу метафізики Платона. Вона розкривається через аналогію Сонця, яке породжує світло. Адже якими б зіркими не були в людини очі, вона нічого не побачить і не відрізнити кольори, якщо її зору не буде сприяти і допомагати світло. Отже, світло є необхідною умовою зору, тобто медіумом, чимось «третім», спеціально призначеним для пов'язування людського ока і видимого світу. Такий зв'язок, - підкреслює Платон, - цінніший за будь-який інший, тому що світло дорогоцінне. У свою чергу, світло являє собою породження Сонця. Зір, звичайно ж, не є сам божество Геліос, хоча зі всіх наших відчуттів він є найбільш «сонцеподібним». Здатність бачити назначена зору світилом як певне вихідне, витікаюче, а Сонце являє собою причину і світла, і зору [1, 507c-508b].

Характеризуючи метафору світла і термінів Платона, Дж. Гослінг пише: «Грецька мова – не єдина, в якій дієслова сприйняття використовуються для того, щоб описати остаточне розуміння і повне пояснення. «Ясний» (clear), «освітлення» (illuminating), «бачити» (see), «схоплювати» (grasp), «дивитися» (look), «оволодіти» (getholdof), «тьмянний» (obscure), «виставляти» (expose) – усі вони є звичними термінами при описі інтелектуального успіху, невдачі або процедури, і філософи можуть користуватися ними, не пов'язуючи себе аналізом природи знання» [6, p. 122-123].

Взаємозв'язок між Сонцем і зором безпосередньо торкається ідеї Блага: як Сонце в сфері видимого виступає по відношенню до зору і речей, які сприймають зором, так і Благо в умоосяжній сфері відносяться до розуму і умоосяжного світу. Подібно до того, як людина при слабкому освітленні вночі погано бачить предмети, так і душа – коли вона ухилиється від істини і буття і вступає в область змішання і мороку, - тупіє і стає залежною від гадок, так що видається, начебто вона позбулася розуму [1, 508 b-d].

Таким чином, ідея Блага надає речам, які пізнаються, істинність, а людину наділяє здібністю пізнавати. Отже, Благо є причиною знання і осягнення істинного буття. Як правильно було б визнати світло і зір сонцеподібними, так неправильно було б вважати їх самим Сонцем. Так само справедливо вважати пізнання та істину такими, що мають образ Блага («благообразними»), але ототожнювати їх з ним самим не можна. Сонце дає всьому видимому не тільки можливість бути видимим, але і народження, зростання, і життя, хоча саме воно має іншу природу [3, с. 142]. Так само речі, які пізнаються, не тільки можуть пізнаватися лише завдяки Благу, «але воно дає їм і буття, й існування, хоча саме Благо не є існуванням, воно за межами існування, перевищуючи його достоїнством і силою» [1, 508e-509b].

У своїх міркуваннях про «світ ідей» і «світ тіней» Платон продемонстрував, що існують два світи: один – інтелігібельний, трансцендентний, де «володарем є Благо, домінуючи над всіма родами (ідеями) і областями умоосяжного; другий – видимий, зримий, трансцендентальний, де життя і пізнання дає Сонце [1, 517c].

У «Державі» Платон показує процес сходження до Блага. Звільнення від пут, нерозуміння і вихід з печери, в якій ми всі знаходимося як в'язні, повинен відбуватися поступово. Безпосередній погляд на Сонце може осліпити. Таке ж споглядання Блага, якби воно було можливим без підготовки, також здатне позбавити розумного бажання. Отже, в'язню, який вийшов з духовної Печери, необхідна підготовка: спочатку дивитися на тіні істинних речей, потім – на відображення у воді предметів і людей, потім – на самі речі, причому на небо краще дивитися вночі, щоб не завдати собі шкоди яскравим світлом. Тільки після цього людина може дивитися на Сонце, не боячись осліпнути, і вбачати його властивості, усвідомлюючи, нарешті, що воно володіє всім в цьому видимому світі і є причиною існування самого цього світу

[1,515c-516c].

Якщо видима область подібна до в'язниці, а світло від вогню в печері уподібнюється могутності Сонця, то «сходження і споглядання речей, які знаходяться на вишині – це підйом душі в область умоосяжного» [1, 517b]. По відношенню до того, що пізнається, ідея Блага – це межа; вона ледве проглядається, але якщо ми все ж зуміємо її побачити, то відразу ж зробимо висновок, що саме ця ідея є причиною всього істинного і прекрасного. Адже в області видимого ідея Блага породжує світ і його володаря, Геліоса, а в області умоосяжного вона сама є володаркою, від якої залежить істина і розуміння, і на неї повинен дивитися той, хто хоче свідомо діяти як в індивідуальному, так і в суспільному житті [1, 517c].

Пройшовши всі етапи бачення і споглядаючи прекрасне саме по собі, – прозоре, чисте, не обтяжене людською плоттю і всіляким іншим тлінним непотребом, людина вже не може жити звичайним життям. Завдяки зору, баченню, вона досягла Блага і зрозуміла істинну сутність буття.

У сьомій книзі «Держави» Платон детально розглядає етап сходження до Блага через вивчення наук і дає характеристику кожній з них: арифметиці, геометрії, стереометрії, астрономії та гармонії. Усі вони предметом свого розгляду мають не чуттєво сприйнятий світ, і не умоспоглядання, а математично точні абстракції, які формують понятійне знання. Усі розглянуті науки в сукупності лише готують мислення до сприйняття та осягнення філософії, яка тільки й здатна привести людину до остаточної мети – до Блага. Філософія відрізняється від чуттєвого формування хибних думок тим, що повністю умоосяжна. Зорова здатність, наприклад, хотіла би досягнути цього рівня, але всі її спроби що-небудь роздивитися звернені лише на істот як таких, зірки як такі, Сонце як таке [3, с.150].

Коли ж розмірковує справжній філософ, він – говорить Платон, – минаючи відчуття, шляхом одного лише розуму спрямовується до сутності будь-якого предмета і не відступає, поки за допомогою самого мислення не сягне сутність Блага. Так він опиняється на самій вершині умоосяжного, подібно до того, як інший зійшов на вершину видимого [1, 533a-b].

Філософія в такому випадку і буде звільненням від пут, поворотом від тіней до образів і світла, підйомом із підземелля (Печери) до Сонця. Якщо ж тоді неможливо дивитися на живі істоти, рослини і на Сонце, все ж краще дивитися на божественні відображення у воді й на тіні суцього, ніж на тіні образів, створених вогнищем як джерелом світла, яке саме не більше, ніж тінь, порівняно із Сонцем. Взятє в цілому, заняття тими науками, про які говорилося, дає цю можливість і веде найкраще начало нашої душі; вгору, до споглядання самого досконалого в існуючому, подібно до того, як в першому випадку найбільш чітко з відчуттів, властивих нашому тілу, спрямоване на найбільш яскраве в тілесній і видимій області» [1, 532 b-d].

Таким чином, діяльність душі шляхом залучення наукового знання постає в якості інтелектуального споглядання, умоосяжним зором, або «мисленнєвим поглядом», що відкриває істину.

Іншими словами, вийшовши з Печери, тобто з обмеженого, темного середовища, філософ має звернути погляд до світла, побачити світло. Відступ від темряви незнання зосереджений в акті споглядання, при якому відбувається осягнення істинного світу і одночасно світла істини. Погляд філософа на світло, сонце є метафорою, яка виражає саму суть його діяльності – філософ виходить з Печери, обмеженості, щоб споглядати світло простору світу. Недаремно «Печера» Платона стала одним із найбільш важливих образів Просвітництва – світло і темрява перетворилися на символи знання і незнання, істини й хиби, а погляд на Світло – пізнавальним зусиллям філософа і, ширше, метою прогресу.

Висновки. Аналіз «метафори зору» бере свої витоки у філософії Платона. Своім вченням про досягнення Блага через діяльність «зорового мислення» («мисленнєвим поглядом») Платон обґрунтував механізм роботи мислення і пізнання в процесі формування дійсності, що

чуттєво сприймається. А також встановив характер відносин між сферою ідей і світом речей. У його найвідоміших філософських секвенціях на цю тему виокремлюється проблема візуального мислення. Око може розрізнити світле і темне, відчуття – легке і важке, тепле і холодне. Але тільки через поєднання першого і другого відкривається світло знання, або світло істини, з якого починається споглядання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платон. Держава / Платон. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
2. Платон. Собрание сочинений: В 4 т. / Общ. Ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи. – М.: Мысль, 1990-1994.
3. Семенов В. Е. Доминирующие парадигмы трансцендентализма в западноевропейской философии / В.Е.Семенов. – М.: РОССПЭН, 2012. – 687 с.
4. Bormann K. Platon / K. Bormann. – Freiburg; Munchen: Alber, 1987. – 192 p.
5. Danesi M. Dictionary of Media and Communications / M. Danesi. – N.Y., L., 2009. – 334 p.
6. Gosling J.C.B. Plato / J. C. B. Gosling. – L., Boston, 1973. – 319 p.
7. Raven J. E. Plato's Thought in the Making: A Study of the Development of his Metaphysics / J. E. Raven. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1965. – 256 p.

Кадиевская Ирина Аркадиевна – доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой философии, политологии, психологии и права ОГАСА

УДК 614+378

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН В СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ВЫСШЕГО ООБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена философскому осмыслению значения и роли гуманитарных дисциплин в стратегии развития украинского высшего образования. Показано, что изучение дисциплин гуманитарного цикла играют принципиально важную роль в развитии мировоззрения студенческой молодежи.

Ключевые слова: гуманитарные дисциплины, стратегии, образование, мировоззрение, развитие.

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ГУМАНИТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена філософському осмисленню значення та ролі гуманітарних дисциплін в стратегії розвитку української вищої освіти. Показано, що вивчення дисциплін гуманітарного циклу відіграє принципово важливу роль в світоглядному розвитку студентської молоді.

Ключеві слова: гуманітарні дисципліни, стратегії, освіта, світогляд, розвиток.

THE IMPORTANCE AND ROLE OF HUMANITARIAN DISCIPLINES IN THE DEVELOPMENT STRATEGY OF UKRAINIAN HIGHER EDUCATION